

Nr 56.

Af friherre **Palmstierna**, om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående undersökning rörande inom landet befintliga karteller och truster m. m.

Vid 1910 års riksdag väckte jag en motion, som behandlade kartell- och trustväsendet, hvilken i hufvudsak var af följande innehåll:

»När den ekonomiska liberalismen i förra århundradets midt bröt sig igenom det sega motståndet, förklarades näringsfriheten vara en »naturlig rättighet», som tillhörde hvarje medborgare. Statsmakterna borde på allt sätt värna densamma. Men näringsfriheten betraktades ej endast som den enskildes oförytterliga tillhörighet, den afsåg äfven att bli drifkraften i samfundslifvets ekonomiska utveckling. Genom fri inbördes täflan mellan producenter och konsumenter skulle en sådan intressenas växelverkan uppstå, hvarigenom allas berättigade kraf blefve tillgodosedda, och den nationalekonomiska fordran på frambringandet af de billigaste och bästa varorna uppnås utan särskilda åtgärder från statsmakternas sida.

I syfte att skapa detta rörliga jämviktstillstånd ansträngde man sig på alla sätt för att bereda den ekonomiska friheten obegränsadt utrymme i samhället. Städernas företrädesrättigheter att idka handel upphäfves, varuutbytet inom landet uppmuntras, penninghushållningens genomförande underlättas, och själfva jordkapitalets mobilisering gynnas af lagstiftningen. Och man ansåg, att om näringsfriheten väl en gång blifvit fullständigt genomförd, skulle den visa sig äga förmåga att upprätthålla den fria konkurrensen som prisbestämmande regulator inom näringslifvets olika områden.

Den samhällsåskådning, som gaf sig uttryck på detta sätt, har nu så länge behärskat den ekonomiska politiken, att vi äga möjlighet öfverblicka dess resultat. Det måste då oförbehållsamt erkännas, att den

ekonomiska liberalismen på förut oanadt sätt eggat förvärfsbegäret och med den moderna teknikens hjälp framkallat en utomordentlig stegring af produktionen. Men tron på den otämnda konkurrensens lyckobringande verkningar i öfrigt och på möjligheten af dess bestånd har blifvit gäckad. Sedan de liberala idéerna väl genomsytrat samhällsuppfattningen och gifvit det ekonomiska lifvet åsyftad prägel, alstras inom samhället själfvt nya rörelser och krafter, som i många afseenden bilda en motsats till »det bestående» och låta framskynta bilden af ett samhälle, byggdt på annan grund än den ekonomiska liberalismens. Samhällets inre börjar omdanas därigenom, att *den fria konkurrensen själfdör*.

Redan ha vi vant oss vid, att den »arbetets frihet», som utgjorde en väsentlig del af den proklamerade näringsfriheten, ej längre finns till. Det är för oss den naturligaste sak i världen, att hvarje arbetare bör tillhöra sin fackförening och, i stället för att underbjuda kamraterna vid uppgörelse om arbetsvillkor, solidariskt med dem framträda inför arbetsgifvarna. Och vi finna det konsekvent af dessa, när de i sin ordning sammansluta sig till inbördes stöd mot arbetstagarna. Det har slutligen gått därhän, att vi anse icke »arbetets frihet» utan starka organisationer utgöra förutsättningen för den lagstiftning, som skall leda oss mot arbetsfred.

Ännu grundligare omdanas samhällets inre väsen af de sammanslutningar mellan näringsidkare, som bildats under de sista åren. Utvecklas de lika hastigt som hittills, kommer den verkliga näringsfriheten att småningom förtvina, och det är egendomligt finna just dem bidra därtill, som, när statsmakterna vilja syna deras förehafvande, ifrigare än några andra ropa på näringsfrihetens bevarande.

De företeelser, jag här åsyftar, äro värda den allra största uppmärksamhet från lagstiftarnas sida. Om de bli förbisedda och den reala beskaffenheten af det nutida samhället icke tillräckligt noggrant undersökes, förledes man lätt att dröja med den erforderliga nya näringslagstiftningen, till dess de förhållanden, som påkallat densamma, hunnit utveckla sig på ett sätt, som i framtiden försvårar samhällsarbetet.

Länge har man förmodat, att *priskonventioner* plägat upprättas mellan leverantörer af viss vara, och erfarenheten har gifvit vid handen, att i synnerhet stat och kommun i obekantskap därom förlorat stora belopp vid sina anläggningar. Men numer ha de tillfälliga öfverenskommelserna inom den ena näringsgrenen efter den andra börjat ersättas af fasta sammanslutningar i syfte att till producenternas

fördel reglera priser och utbud. I synnerhet uti starkt tullskyddade länder är denna utveckling skönjbar. Det är äfven naturligt, att så skall vara förhållandet. Har den utländska konkurrensen uteslutits genom uppresta tullmurar, ligger det uti de inhemska producenternas intresse att profitera därpå genom ett frivilligt afstående från inbördes konkurrens. Dessa *kartell-* och *trustbildningar* utvecklas särskildt fort efter en ekonomisk kris. Detta märktes i Tyskland efter år 1901 — minst 500 karteller torde för närvarande finnas i detta land — och de två sista åren ha visat, att starka kapitalorganisationer äfven hos oss blifvit vanliga. Hur många de äro, kan ej med full säkerhet angifvas, emedan den del af vår statsförvaltning, som bort ägna särskild uppmärksamhet åt dessa förhållanden, hittills lämnat dem obeaktade. Jag har emellertid anledning förmoda, att de redan icke understiga 60-talet. Några exempel torde böra angifvas.

Den fria konkurrensens uteslutande blir gifvetvis till största nackdel för konsumenterna, när lifsmedelsproduktionen monopoliseras. Ett typiskt exempel härpå erbjuder *margarinringen*. Priset å denna nödvändighetsvara för flertalet svenska hem bestämdes till helt nyligen uteslutande af ringen såväl beträffande handlandens utförsäljningspris som hans inköpspris och gällde lika för hela landet. Hvad detta betydde fick man klart för sig, när kooperativa förbundet vid sin strid med handlarna förra året nödgades inköpa en margarinfabrik för att på skäligen villkor kunna erhålla denna vara. Så snart ryktet om köpeunderhandlingarna kom ut, sänkte ringen margarinpriset med 5 öre och kort tid efteråt med ytterligare 15 öre. Per år uträknadt, ger en 5 öres sänkning af margarinpriset konsumenterna c:a 700,000 kronors besparing. Sedan det visat sig, att kooperatörernas konkurrens ej allvarligt skadat ringens monopol, har priset återigen börjat stegras. Det bör anmärkas, att margarinringen till större delen uppehålls förmedelst utländskt kapital, och att dess störste i utlandet bosatte intressent lär vara en af Sveriges högst inkomsttaxerade personer. Enligt aktuarien I. Flodströms beräkning (Svensk Export 1907) ha margarinfabrikernas tillverkningsvärde mellan 1896 och 1905 ökats hastigare än någon annan industris eller från 1,8 till 13,3 mill. kronor och samtidigt har den till bevillning uppskattade *inkomsten per anställd arbetare ökats 214 procent*. Det finns ingen svensk industri, som förmår visa liknande siffror.

För någon tid sedan lämnade pressen en del uppgifter angående *hafregrynskartellen*, som äro belysande nog för sammanslutningarnas upp-

komst. När hafregrynspreparaten kommo i ropet, uppstod den ena kvarnen hastigt efter den andra. Följden blef intensiv konkurrens med åtföljande öfverproduktion och fallissement för några kvarnar. Efter denna krasch sammanslöto sig de sex återstående företagen för att begränsa produktionen och genom fasta öfverenskommelser om pris upphäffa konkurrensen. De fabriker, som ingingo i kartellen, behärskade marknaden så fullständigt, att de äfven med en drift, som blott omfattade en del af året, kunde beräkna vinst af rörelsen. Följden af kartellens uppträdande blef omedelbart en stegring af prisen.

Enligt meddelanden till mig torde kartellorganisationer förefinnas bland *charkuteriätkare, bryggerier, kvarnindustriätkare, stärkelse-, kolsyre-, och sodafabriker, chokolad- och kexfabriker* m. fl. *Bomulls- och galoschfabriker* lära vara sammanslutna liksom *jute- och bindgarnsfabriker, maskinfirmor* samt företag inom *glas-, ler- och den kemiska industrien*. Uti *byggnadsämnesindustrien* finnas flera betydande karteller.

Bland karteller, som direkt beröra jordbruket, må endast nämnas *försäljningsaktiebolaget Sveriges superfosfatfabriker*, som bildats af de fyra superfosfatfabrikerna i Helsingborg, Landskrona, Malmö och Stockholm, hvilka tecknat dess aktiekapital, och genom att försälja sina varor utslutande med begagnande af samma bolag och till öfverenskomna pris hindra all konkurrens mellan företagen. Produktionen kan rättas efter den konsumtion, som finnes inom den del af landet, som hvarje fabrik behärskar.

För att vår exportindustri må kunna göra sig gällande på den utländska marknaden med dess starka organisationer, har den behöft genomgå en i det närmaste fullständig kartellering. Så torde ha skett med *pappersbruken, trävaruexporten, cellulosan, trämassan, snickerivarorna* och andra. *Aktiebolaget Nordiska artilleriverkstäder* och *De svenska metallverken* utgöra likaledes dylika sammanslutningar. Inom verkstadsindustrien har bildandet af en andra sektion uti verkstadsföreningen blifvit ifrågasatt. Enligt ett referat af inledningsföredraget vid det möte, då ärendet behandlades i föreningen, skulle sektionen bland annat verka för »enhetligt uppträdande mot köparnas ofta orimliga anspråk» och åstadkommandet af »allmänna leveransbestämmelser»; dessutom föreslogs »samarbete i fråga om försäljningar och anbudsgifning».

I den mån råvaruproduktionen kartelleras och vinner ett mer eller mindre utprägladt monopol, bli tillverkarna af half- och helfabrikat

tvungna att i sin ordning förena sig till skydd för gemensamma intressen, och slutligen nödgas äfven *handelsvärlden* organisera sig.

Af största intresse är att följa utvecklingen inom de näringsgrenar, hvilka i likhet med sockerfabrikationen genom högt tullskydd eller på annat sätt förlänats ett faktiskt monopol inom landet, som det allmänna profiterar af genom särskild beskattning eller del i företagets vinst. I detta afseende har den så kallade »*sprittrusten*» på sista tiden ådragit sig förnyad uppmärksamhet. Dess bildande påminner om sockertrustens.

Upprinnelsen till densamma var den hårda konkurrens, som fördes mellan Reymersholms nya spritförädlingsaktiebolag samt Svenska spritförädlingsaktiebolaget å den ena sidan och de mindre spritfabrikerna å den andra. De sistnämnda sex bildade en kartell för att på allvar ta upp konkurrensen. Efter ett års kamp inköptes aktiemajoriteten i svenska spritförädlingsaktiebolaget för, enligt uppgift, mer än aktiernas dubbla nominalvärde. Reymersholmsbolaget tröttnade på konkurrensen och anslöt sig till kartellen. Denna ansåg emellertid säkrast att till cirka fyra gånger aktiernas nominella värde inköpa majoriteten i bolaget. Köpesumman lär ha utgjort 6,600,000 kronor. Härmed besitter kartellen aktiemajoritet uti 11 spritförädlingsverk förutom 9 andra fabriker, som inköpts, men nedlagts för att produktionen i stället skulle ökas vid de öfriga, hvarigenom drifts- och administrationskostnaderna nedbringas. Ytterligare 7 fabriker lära komma att nedläggas, så att blott 4 större verk kvarstå för produktionens bedrivande. Ett faktiskt monopol har härmed tillkämpats. Det återstår nu att se, hur denna i det närmaste färdigbildade trust skall ställa sig till brännerierna och utskänkningsbolagens leveransförening, sedan gällande kontrakt utlöpt. Sannolikt får det allmänna bidra till förräntningen af aktiernas uppjobbade värden.

Med de intima förbindelser, som nu förena olika länders näringslif, kan det icke undgås, att *internationella* karteller och truster operera äfven i vårt land, eller att våra största firmor och kapitalorganisationer, för att tillförsäkra sig en stark ställning, ingå öfverenskommelser med utländska sammanslutningar. De flesta *kemiska* artiklarna äro föremål för internationell kartellering; *American Harvester Company* konkurrerar i landtbruksredskap med oss och har sökt monopolisera marknaden. Den amerikanska *tobakstrustens* spekulation i ett svenskt statsmonopol torde vara bekant, liksom *Vacuum Oil Company's* affärsmetoder ej längre äro okända. Inom *cementindustrien* ha aftal om pro-

duktionens reglering träffats i samförstånd med utländska firmor, och uti *elektricitetsbranschen* förekomma, enligt till mig gjorda meddelanden, förhållanden, som äro af betydelse att känna till icke minst för kommuner, som bygga och utvidga belysningsverk.

Det förmåles att sedan 7—8 år tillbaka priskonventioner tillfälligtvis plägat uppgöras emellan elektriska firmor. Den första egentliga sammanslutningen skulle ha kommit till stånd år 1903, då samtliga inom Sverige arbetande firmor, som voro entreprenörer för Stockholms elektricitetsverk, enades om att fullständigt gemensamt behandla alla inom Stockholms stads område förekommande anläggningar och leveranser. Det uppgifves, att öfverenskommelsen gällde såväl försäljningspriser som leveransernas fördelning mellan olika firmor, och att en särskild fast anställd ombudsman tillsattes för att bestämma anbudsprisen och fördela leveranserna mellan medlemmarna enligt uppgjorda regler, i proportion till deras omsättning föregående år. Fördelningen skedde så, att den firmas anbud, som enligt bestämmelserna skulle antagas, åsattes så mycket lägre pris än öfriga firmors, att säkerhet för förstnämnda anbuds antagande förelåg. Senare skulle öfverenskommelsen ha kompletterats med den bestämmelsen, att hvarje firma erhåller viss del af den gemensamma vinsten för alla företagen, hvilken fördelas i viss proportion till firmornas omsättning föregående år. En afsevärd prisstegring skulle ha framkallats genom denna sammanslutning. Uti denna skriftligt aftalade »Stockholmskartell» skulle för närvarande fyra större och fem mindre firmor ha ingått.

På liknande sätt angifves, att öfverenskommelser träffats i fråga om leveranser uti andra större städer, och slutligen skulle äfven landsorten ha dragits inom öfverenskommelsernas område på så sätt, att de större svenska firmorna öfverenskommit att gemensamt bestämma prisen för anläggningarna, fördelningen af beställningarna, fixerandet af anbuden m. m. Dessa »landsortskarteller» torde emellertid icke ännu ha fått samma fasthet, som »Stockholmskartellen», utom möjligen hvad beträffar Norrköping och Göteborg. Stundom hände, att en firma uppträdde som konkurrent till den svenska kartellen. Vanligen var denna Elektriska Aktiebolaget A. E. G., ett svenskt bolag, hvars aktiemajoritet innehas af det mäktiga Allgemeine Elektricitets-Gesellschaft i Berlin, medlem af den tyska elektrokartellen. Småningom har man lyckats att vid hvarje särskildt fall träffa öfverenskommelse med denna att mot viss ersättning afstå från konkurrens med kartellen. Redan

innan anbud afgifvas, ha öfverenskommelser i detta afseende stundom träffats mellan de svenska affärerna och den af en utländsk kartell behärskade.

Hos ofvannämnda sammanslutningar är kartellkaraktären mer eller mindre starkt framträdande. Somliga ha skrifna stadgar, andra stödja sig blott på muntliga öfverenskommelser. I vissa fall gälla dessa endast betalningsvillkoren inom branschen, men stundom är såväl produktionens mängd hos olika företag som till hvilket försäljningsställe och till hvad pris varorna skola afyttras vid vite af höga bötesbelopp föreskrifvet. Ibland fixeras också de pris, handlandena få åsätta kartellens alster. Ett är likväl gemensamt för dessa organisationer af själfständiga företag, liksom för den hopsmältning af bolag, som bildar en trust, att *monopol* af större eller mindre omfattning och varaktighet alltid eftersträfvast. Men detta sträfvande är direkt motsatt de syften, som hittills föresväfvat den ekonomiska politiken, hvars ansträngningar riktat sig *emot* uppkomsten af monopol. När dessa det oakadt naturligt och oundvikligt framväxa som en produkt af gifna betingelser och underminera det på fri konkurrens uppbyggda ekonomiska samhället, måste näringspolitiken i vissa afseenden omläggas.

Det kan icke anses vara ett sundt eller normalt förhållande, att det allmänna såväl som enskilda medborgare utbjuda anläggningar på entreprenad eller infordra leveransbud å vissa varor under förutsättning, att fri konkurrens förefinnes mellan anbudsgifvarna, när de i själfva verket äro organiserade för gemensamt uppträdande. Det är *hemlighetsfullheten* i detta förfaringssätt, som, så långt ske kan, bör undanröjas. För detta ändamål är det nödvändigt vinna en klar och såvidt möjligt fullständig öfverblick af befintliga sammanslutningar, något som en enskild person icke är i stånd att åstadkomma. Det torde äfven tillhöra statens organ att utföra en dylik utredning. Möjligheten af dess verkställande har nyligen på ett öfvertygande sätt åskådliggjorts genom det material, tyska inrikesministeriet erhållit som svar på en å tyska riksdagens begäran föranstaltad enquête i kartellfrågan. — Ärendets behandling omnämnes uti närslutna bilaga. — Först genom en dylik undersökning vinnas exakta upplysningar om antalet karteller och företag, som tillhöra dem, det kapital, som de förfoga öfver, deras arbetarstyrka, produktionsmängd och syfte, samt arten och beskaffenheten af deras organisationer. En utredning af detta slag kan äfven meddela sådana upplysningar om kartellernas

verksamhet, som kunna vara statsmakterna till gagn vid utbildandet af den näringspolitik, som omständigheterna påkalla.

Förhållandena ändras emellertid hastigt på detta område, och kartelleringen och förtrustningen komma säkerligen att fortgå med accelererad fart, sedan tulltarifferna blifvit fastlåsta för afsevärd tidsperiod. Den utredning, som verkställes vid viss tidpunkt, blir därför ofullständig efter något år. Men därom är man numer önske inom de länder, som någon tid sysslat med kartellfrågan som aktuellt problem, att förutsättningen för åtgärder från statsmakternas sida måste vara en oafbruten kännedom om utvecklingen af kapitalets samorganisationer, och därför har man föreslagit upprättandet af ett särskildt statsorgan för ändamålet. För oss är detta ej mindre angeläget.

Under debatten om ändrad lydelse af 1 § i förordningen angående beskattningen af socker uti Riksdagens Andra kammare förra året visade det sig, hur önskvärdt det hade varit, om man haft en fullt opartisk och säker kännedom om Svenska Sockerfabriksaktiebolagets förvaltning. Bevillningsutskottets vice ordförande uttalade äfven, att »på grund af den monopolställning, som bolaget intager, och på grund af den privilegierade ställning, som statsmakterna genom sin lagstiftning skänkt sockerindustrien, är det af synnerligen stor vikt, att statsmakterna hålla ögonen på denna industri, så att den ej orättfärdigt beskattar allmänheten». Som förhållandena voro, visade det sig, att man icke kunnat erhålla så exakta och opartiska uppgifter, att de, enligt en del kammarledamöters uppfattning, kunde tillräckligt starkt motivera åtgärder från Riksdagens sida. En ledamot af bevillningsutskottet yttrade: »Det är visst och sant, att den, som haft på sin lott att försöka i någon mån skaffa sig uppgifter om dessa förhållanden, har oupphörligt erfarit både behovet af att få exakta uppgifter och på samma gång svårigheten att få sådana». Det kan emellertid icke anses lämpligt, att, när Riksdagen sagt ifrån, att den icke kan tåla någon som helst åtgärd från sockertrustens sida att på allmänheten öfvervälta den skattetunga, som man ansett, att industrien lämpligen bör bära, Riksdagen icke skulle äga möjlighet att tillse efterföljden af denna bestämmelse. Så som det nu är, ha statsmakterna knappast utsikt därtill, hvilket nogsamt framgick af debatten, som till väsentlig del rörde sig om hvad bolaget verkligen hade gjort. På detta sätt bör det icke längre fortgå. Det kan vara farligt att lämna ett privilegieradt 135-miljoners bolag utan kontroll, när man står i så intim

förbindelse med detsamma som den svenska staten. Fördensskull föreslog jag under debatten, att ett särskildt statsorgan, en »trustinspektion», borde upprättas med syfte att öfvervaka kartellernas och trusternas verksamhet. Genom en sådan skulle staten bland annat kunna erhålla den kännedom om sockerbolagets verksamhet, som icke minst blir erforderlig, när den sista halföresänkningen af sockertullen skett år 1913, då nya åtgärder från statens sida möjligen behöfva vidtagas med anledning af den erfarenhet om sockerbolagets sätt att förvalta sitt monopol, som under tiden vunnits.

Bifogade redogörelse för statsmakternas åtgärder i trustfrågan utomlands visar, att man ganska snart kommit till insikt om behöfligheten af en dylik »trustinspektion». Förslag därom ha framställts i Tyskland, Österrike och Ungern. Förenta staterna har sedan år 1904 sin »Bureau of Corporations»; 1907 års »Census of Produktion Act» ger det engelska handelsministeriet vidtgående befogenhet att erhålla upplysningar; 1904 och 1908 års lagar i Nya Zeeland och Australien äro också anmärkningsvärda. En »trustinspektion» i Sverige torde med statsförvaltningens nuvarande organisation lämpligast organiseras såsom en afdelning uti kungl. kommerskollegium. Vid departementalreformens genomförande borde plats beredas densamma inom det ifrågasatta handels- och industridepartementet.

Någon särskild nyhet för svenskt näringslif torde det icke innebära, om ett statsorgan får rättighet att vinna inblick uti kartellernas och trusternas verksamhet. Jag påminner om bank- och försäkringsinspektionernas lagstadgade befogenhet att ta del af affärsrörelser, som kanske redan delvis äro kartellerade. Enligt 73 § i banklagen skall bolagsstyrelsen »när som helst hålla bolagets räkenskaper och handlingar tillgängliga för Konungens befallningshafvande, för det allmänna ombud, som Konungens befallningshafvande förordnar, för den ledamot af bankinspektionen, hvilken enligt de af Konungen meddelade bestämmelser har att i sådant afseende företräda bankinspektionen, samt för den särskilda undersökning, Konungen kan finna för godt att låta anställa».

Ett dylikt statsorgan kunde äfven uppmärksamma dumpingmetodens tillämpning på den svenska marknaden. Tulltaxekommittén har genom förfrågningar till några hundra näringsidkare sökt erhålla upplysning i saken, men dess utredning är ej af någon större betydelse. Det meddelas endast, att dumping företrädesvis skulle förekomma från Tysk-

land (för alster af flertalet industrier), Förenta staterna (järn och läder), Belgien (glas) samt England och Österrike (textilvaror m. m.). Fullt exakta meddelanden lämnas icke och någon beräkning af de olägenheter, som den svenska industrien lidit däraf, är ej heller uppgjord. Dessa företeelser äro emellertid af den allvarliga betydelse, att de med omsorg böra iakttagas. Det finnes stor sannolikhet för att med kartellernas utveckling i antal, styrka och internationalisering, dumping kommer att användas i allt större omfattning, något som kan bli vår industri till stor skada. Den möjligheten är ej heller alldeles otänkbar, att i den mån vår egen industri blir kartellerad och behärskar den inhemska marknaden, dess expansionsintressen skola förleda densamma att följa utländska föredömen och på svenska konsumenters bekostnad underbjuda sina konkurrenter å världsmarknaden. Emot sådana tendenser bör vaksamhet påkallas.

Möjligen kan det komma att visa sig behöfligt att bestämma anmälningsskyldighet för sådana sammanslutningar mellan olika företag, som bildas i syfte att åstadkomma gemensam reglering af varupris och produktionsmängd m. m. Den erfarenhet, som förvärfvas af en eventuellt upprättad trustinspektion, torde gifva detta vid handen.

Först med stöd af den föreslagna noggranna utredningen och ett senare kontinuerligt uppmärksammande af organisationerna kan den insikt vinnas om kartell- och trustväsendets natur, som är nödvändig för ett fruktbarande lagstiftningsarbete. Det kan därför anses vara för tidigt att yttra sig om i hvad riktning detta möjligen bör gå, men några synpunkter torde likväl böra angifvas, när förslag nu framställas om en systematisk behandling af frågan.

Sannolikt finns det många, som med ovilja betraktar uppkomsten af kapitalets sammanslutningar. Instinktivt förnimmes, att näringsfriheten småningom kväfves, och att monopolet träder i konkurrensens ställe. Det är förklarligt, att sådana känslor uppstå, men det bör erinras om, att den planlösa konkurrensen icke enbart erbjuder fördelar och ej heller framkallat det jämviktstillstånd, man ansåg att den skulle medföra. Karteller och truster äro nya former för näringsverksamhetens bedrivande, som motiveras af de påtagliga brister, som finnas uti det ekonomiska samhällets nuvarande struktur. Därför innebär deras framträdande i flere afseenden omedelbara fördelar ej blott af privat- utan äfven af nationalekonomiskt slag. Om så ej vore, skulle de icke ha fått så hastig utbredning och tillslutning, som skett. Den

viktigaste egenskapen hos såväl trusten som kartellen är, att den med kännedom om behovet af vissa varor anpassar sin tillverkning direkt efter detsamma, så att öfverproduktion undvikas, och man slipper en del af dessa handelsavancer, reklamer och agenter, som äro nödvändiga för tillkämpandet af en plats å den oorganiserade marknaden, men som i hög grad tynga produktionen. Genom landets uppdelning mellan olika fabriker och varornas likformiggörande eller standardisering till beskaffenhet och pris, bli fraktkostnaderna mindre och produktionen mer enhetlig och billigare. Särskildt erbjuder trusten stora fördelar genom de inskränkningar uti administrationskostnad och den möjlighet till stordrift, som den erbjuder. Inom en väl organiserad näringsgren kan lågkonjunkturen icke medföra så ödeläggande verkningar, som om företagen konkurrerade med hvarandra, när priserna sjunka, och konsumtionen minskas. Högkonjunkturen kan däremot helt och hållet utnyttjas, när en fast organisation finnes. Särskildt för exportindustrien gör sig detta märkbart.

Det vore tydligen alldeles oriktigt, om man ville återupplifva den gamla liberala lagstiftning, hvilken ännu återstår såsom en död bokstaf, t. ex. i Frankrike, England och Italien, som bifogade redogörelse omnämner. I stället gäller det att med klar insikt om, att trustväsendet är ett nationalekonomiskt framsteg, omdana vårt rättssystem och vår förvaltning på sådant sätt, att de nya organisationerna betjäna konsumenterna lika fördelaktigt, som man på sin tid vågat hoppas, att den fria konkurrensen skulle kunna göra.

I detta syfte behöfver man finna lämpliga medel att tygla monopolen. Ty det ligger en stor fara däri, att ej längre förhållandet mellan tillgång och efterfrågan utan besluten vid en styrelses sammanträden reglera prisen på marknaden. Det gäller därför till en början att finna ett uttryck för hvad som med hänsyn till våra förhållanden bör anses vara en sammanslutning, som besitter kartellens eller trustens egenskaper, samt att genom lagstiftning uppdraga gränserna för deras befogenhet. Härmed torde åtminstone kunna vinnas, att vissa redan nu förekommande skadliga försök att utöfva ekonomiskt tryck på utomstående liksom en del andra maktmissbruk icke få förekomma från sammanslutningarnas sida. Möjligen kunna åtgärder äfven träffas för att hindra den försämring af varornas kvalitet, som ofta åtföljer monopoliseringen.

Har en näringsgren blifvit fullständigt monopoliserad vid bildandet af en kartell eller trust, fyller denna en nödvändig samhällelig uppgift.

Den har blifvit ett samhällsorgan och bör behandlas såsom sådant. Däri innefattas noggrann samhällelig *kontroll*. I detta afseende har förordats, att staten bör vara representerad i organisationens styrelse och deltaga uti dess revision, samt att vetorätt angående vissa beslut bör tillerkännas statens representant, i synnerhet uti sådana företag, som staten gifvit särskilda privilegier.

Fortfar kapitalets koncentration med den snabbhet, man kunnat iakttaga under de sista åren, är det sannolikt, att vissa monopol helt och hållet kunna behöfva öfvertagas af samhället själf, hvilket blir nödvändigt, om konsumenterna icke å annat sätt kunna tillförsäkras varor till skäligt pris. Har staten genom ett dyrbart tullskydd gifvit de inhemska näringarna ett starkt värn mot utländsk konkurrens under den tysta förutsättningen att täflan på den egna marknaden därför icke skall upphöra, men så i alla fall sker, ligger det konsekvens uti att det allmänna inskrider för att behärska monopolet, när detta hotar att bli samhället öfvermäktigt.

Enligt min uppfattning kan det ifrågasättas, om det ej vore lämpligt att, när »uppgörelsen» med sockertrusten utgår, en motsvarande öfverenkommelse träffas med denna, som staten på sin tid aftalade med Grängesbergsbolaget.

Hithörande frågor böra emellertid bli föremål för omsorgsfulla undersökningar, innan beslut fattas om den metod, statsmakterna böra tillämpa vid trustfrågans behandling. Jag vill därför begränsa min framställning till ett yrkande om, dels en tillfällig utredning, dels ett kontinuerligt öfvervakande af befintliga karteller och truster antingen genom utvidgning af ett nu befintligt eller organiserandet af ett särskildt statsorgan för ändamålet.»

Till denna motivering fogades såsom bilaga en »kort framställning af statsmakternas åtgärder i kartell- och trustfrågan uti olika länder».

Med stöd af det anförda begärdes, »att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville snarast möjligt låta utföra en undersökning angående inom landet befintliga karteller och truster, i syfte att kunskap må erhållas om deras antal, beskaffenhet och arbetssätt m. m.; samt att Kungl. Maj:t med stöd af den erfarenhet, denna undersökning må lämna, ville låta uppgöra och för Riksdagen framlägga förslag till sådana åtgärder, hvarigenom möjlighet beredes att vinna en kontinuerlig öfversikt af kartell- och trustväsendets utveckling och verksamhet i Sverige.»

Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott, som fått motionen remitterad till sig, tillstyrkte densamma och Andra kammaren följde utan synbar meningsskiljaktighet utskottets mening. Första kammarens tillfälliga utskott (nr 1) ansåg ej, att en kontinuerlig inspektion var behöflig, men tillstyrkte en »väsentligen statistisk utredning angående inom landet befintliga kartellers och trusters organisation och verksamhetssätt». Dessutom föreslogs en utredning angående denna frågas läge i andra stater. Första kammaren biträdde emellertid det afslagsyrkande, som framställdes af en reservant inom utskottet.

När jag nu går att göra samma framställning som föregående år, emedan »det skulle vara ganska klokt, om man redan i tid verkställer denna utredning, som dock förr eller senare tvingar sig fram», såsom en aktad talare i Första kammaren uttryckte sig, vill jag med några ord beröra de skäl, hvilka synas ha varit afgörande för motionens öde. Jag kommer därvid särskildt att vända mig emot den uppfattning, som den förutnämnde reservanten gjort gällande, enär Första kammaren fattat sitt beslut i enlighet med hans hemställan*.

För såväl utskottet som de flesta talarna i Första kammaren synes möjligheten eller omöjligheten att tysta »agitationen» ha spelat en viss roll. Reservanten anser t. o. m. att en riksdagsskrivelse skulle »gifva ny näring och tillföra nytt bränsle åt agitationen i stället för att döda densamma». Hela detta resonemang, som går som en röd tråd genom debatten, blottar ohöljda partipolitiska motiv, hvilka, som reservanten under kammardebatten själf framhöll, icke borde få undanskymma frågans sakliga betydelse och synas fullständigt obefogade inför det faktum att inom Andra kammaren någon meningsskiljaktighet icke yppat sig angående önskvärdheten af en utredning och kontinuerlig uppsikt beträffande kartell- och trustväsendet.

Måhända det varit fler än den förenämnde talaren, som sökt läsa mellan raderna i motionen och icke kunnat »värja sig från den miss-tanken att motionen helt enkelt afsett, att denna utredning och inspektion skulle blifva det bästa medlet i agitationen mot allt hvad större sammanslutningar heter.» Det är fullständigt oberättigadt att inlägga

* I detta sammanhang vill jag framhålla, att när utskottet anser mig ha missförstått den officiella statistiken angående margarinringen, har det i stället själf begagnat densamma på felaktigt sätt. Man kan nämligen icke, som utskottet gjort, jämföra data för 1896 med senare år, emedan primärmaterialen är af olika beskaffenhet. Därför verkställde äfven aktuarien I. Flodström en granskning af detta material, innan han uti Svensk Export 1907 publicerade sina beräkningar. Det är dessa jag med tydligt angifvande af källan begagnat.

några sådana bevekelsegrunder eller tankar uti en motion, däri det uttryckligen polemiseras mot dem, »som med ovilja betrakta uppkomsten af kapitalets sammanslutningar». Dessa framhållas i stället innebära »omedelbara fördelar ej blott af privat utan äfven af nationalekonomiskt slag». Men när den fria konkurrensen själf döer inom en ekonomisk hushållning, hvars innersta drifkraft den varit, bör en så genomgripande företeelse omsorgsfullt undersökas och icke alldeles skjutas å sido af dem, som ännu önska bevara konkurrenssamhället.

Det har som ett skäl emot motionen anförts, att någon definition af begreppen *trust* och *kartell* icke förekommer. Med afsikt har den utelämnats. Ett studium af den nutida trust- och kartell-litteraturen ger nämligen vid handen hur vanskligt det är att framlägga någon definition, innan sammanslutningarnas art inom landet är väl bekant. Först erfarenheten härom ger material för en definition, som täcker de verkliga förhållandena. Därför har jag äfven i motionen uttalat, att det »till en början gäller att finna ett uttryck för hvad som med hänsyn till våra förhållanden bör anses vara en sammanslutning, som besitter kartellens eller trustens egenskaper.» Hade reservanten ägnat någon uppmärksamhet åt den omfattande utredning, som på initiativ af tyska riksdagens agrarer och konservativa framlagts af regeringen, skulle sannolikt hvarken detta skäl eller en del andra ha uttalats för afslag å begäran om en utredning.

Den största svagheten i min framställning ansåg reservanten »ligga däri, att behovet af blifvande lagstiftningsåtgärder gång på gång påpekas». När man vet, att i alla länder, där trustfrågan upptagits till behandling, det visat sig behöfligt undersöka i hvad mån ny lagstiftning kan behövas, är det ej underligt, att den saken från början framhålles i vårt land. När reservanten själf säger att »hvad statsmyndigheterna böra göra är naturligtvis att tillse, att den utveckling, hvarom vi här talat, ej kommer att gå i osund riktning, och om så är, att då ingripa», förutsättes såväl en god insikt om dessa företeelser hos nämnda myndigheter, något som icke kan vinnas utan en föregående utredning, som äfven möjlighet att begagna lagstiftningsvägen. Jag vill endast framhålla, att en tullsänkingsåtgärd i det syfte, reservanten afser, icke kan vidtagas utan Riksdagens medgifvande, och näppeligen bör användas förrän ett omsorgsfullt studium af resp. näringsgrenars monopoliserande ägt rum.

Trots sitt afslagsyrkande fann reservanten det likväl »vara af viss

vikt att få en del så att säga officiella data samlade», och han framhåller »önskvärdheten af att i kommerskollegii årliga fabriksstatistik intages en särskild underafdelning om industriella sammanslutningar, hvori man kunde finna uppgifter om trustbolag, ringbildningar etc., grundade på inflytande meddelanden, bestyrkta tidningsuppgifter eller dylikt». Reservantens mening är således, att en kontinuerlig öfverblick af kapitalkoncentrationen är behöflig. Han går i själfva verket längre än utskottet, på hvares yrkande han hemställt om afslag. Detta begärde en »väsentligen statistisk utredning angående inom landet befintliga kartellers och trusters organisation och verksamhetssätt». Enligt min åsikt måste en dylik fackmässig undersökning föregå hvarje kontinuerligt observerande och inregistrerande af dessa nya företeelser. Af debatten i Första kammaren finner man äfven, att en »särskildt sakkunnig» ledamot synes hysa samma uppfattning.

Utskottet har icke velat tillstyrka mitt förslag (mom. 2) »till sådana åtgärder hvarigenom möjlighet beredes att vinna en kontinuerlig öfversikt af kartell- och trustväsendets utveckling och verksamhet i Sverige». Såsom af motiveringen framgår, innebär detta yrkande *dels* vissa årsredogörelser för kapitalkoncentrationens utveckling och verksamhet, *dels* möjligheten till inspektion och kontroll af en del sammanslutningar. Utan fortlöpande årsredogörelser, som grunda sig på en primär undersökning, torde man icke kunna erhålla den oafbrutna kännedom om utvecklingens förlopp, som statsmakterna behöfva. Jag vill endast framhålla, att tulltaxekommittén fann sig nödsakad uppmärksamma »dumpingen» på den svenska marknaden. För vår ekonomiska politik är det af synnerligt stor vikt att ej släppa densamma ur sikte. På samma gång är det ett offentligt intresse af betydelse att veta hvilka näringsgrenar, som i vårt eget land monopoliserats och känna fastheten af deras organisation. Icke minst vid utförande af leveranser till stat- och kommun är det nödvändigt ha erfarenhet om anbuden äro resultat af fri konkurrens eller organiserad öfverenskommelse. Hemlighetsfullheten på detta område är det af vikt att undanröja. Den är osund.

Den *inspektionsrättighet*, jag ansett erforderlig, har uti motionen gällt de näringsgrenar, hvilka äga en särställning på grund af statens skyddspolitik och fiskaliska intresse af deras verksamhet eller också sådana, hvilka innebära ett fullständigt monopoliserande af resp. näringsgren. Erfarenheten har redan visat nödvändigheten af att äga intim kännedom om t. ex. socker- och spritindustriernas förvaltning. De särskilda in-

tressen, det allmänna har att bevaka, kunna icke tillvaratagas, sedan en förtrustning ägt rum utan inspektion. När man är besjälad af den ekonomiska åskådningen, att produktionen icke får ha karaktären af själfändamål utan skall tjäna konsumentintresset, blir det en naturlig sak att betrakta monopoliserade näringsgrenar såsom organ i samhällsförvaltningen, hvilkas normala funktionerande det är af vikt att uppehålla, hvarför en kontroll af deras verksamhet erfordras.

Till dessa randanmärkningar beträffande motionens behandling, vill jag foga, att det långt ifrån varit min uppfattning »att hvad hos våra statsmakter behöfs för att den önskvärda regleringen af kartell- och trustväsendet skall komma till stånd egentligen blott vore en god vilja i denna riktning», som utskottet förmenar. Jag har själf framhållit de sakliga svårigheter som förefinnas. Skola de kunna lösas behöfs emellertid ej endast sakkunskap utan äfven *god vilja*.

Under föregående år ha åtskilliga företeelser inom näringslivet bestyrkt önskvärheten af att en utredning kommer till stånd.

Fotogenstriden i Stockholm blottade den amerikanska Standard-oil-trustens utnyttjande af sitt monopol på den svenska marknaden och dess välde öfver hufvudstadens minuthandlare, på samma gång man fick erfarenhet om, till hvilka öfverpris varan betalats, så länge monopoliet var obestriddt. Den amerikanska *kötttrustens* inverkan på vår marknad har uppmärksamrats, och uti en värdefull artikel i Stockholms Dagblad uttalades fruktan, att bl. a. »mera energiskt arbete att inarbeta sekunda kött» skulle igångsättas. *Metallfabrikanterna* ha sammanslutit sig till en kartell, emedan trusten Aktiebolaget Svenska Metallverken i skydd af tullen på arbetad koppar allvarligt hotat dess industri. Från *cementkartellen* — Svenska Cementfabrikernas försäljningsbyrå — har förmälts om monopolistiskt tryck på leverantörer. Inom Svenska *Chokoladföreningen*, som omfattar nio bolag, har en trustbildning börjat med grundandet af Aktiebolaget Förenade Chokoladfabrikerna. Flera af Stockholms större fabriker jämte Örebrofabriken ha uppgått i trusten. *Såpfabrikanterna* ha äfven gjort sig påminta genom beslutad prisstegring. Inom *tegelindustrien* ha, enligt uppgift, nio karteller — försäljningsföreningar — med enhetliga prisbestämningar bildats. Dessa samarbeta sinsemellan. *Bryggerinäringen* har varit föremål för en stark koncentrationsrörelse. Bekant är de stockholmska firmornas förtrustning. Från andra landsdelar såsom Skåne, Halland, Visby och Gäfle samt Östergötland och

västra Sverige förmålas likartade sträfvanden att sammansluta bryggerierna. De tre största skeppsvarfvens förtrustning genom hopslagningen af Motala, Lindholmens och Bergsund-Finnboda under ett konsortium kan få den största betydelse ej endast för skeppsbyggnadsindustrien utan äfven för statens fyllande af sitt fartygsbehof samt de arbetarskaror, som hittills förtjänat sitt uppehälle vid varfven. Den under högkonjunkturen upplösta *vagnringen* synes uppstå i ny och fastare form.

Här nämnda exempel äro endast att betrakta såsom symtom på de djupgående förändringar, samhället f. n. är underkastadt. Kapitalkoncentrationen och driftkoncentrationen fortgå obevekligt. Det rörliga och det fasta kapitalets förvaltare sammansluta sig till en starkt konsoliderad makt, som i tid bör behandlas af staten. Redan visa åtskilliga tecken, att trustväldet kan bli ödesdigert för land och folk, om det icke bringas att direkt tjäna deras intressen.

Med anledning af det som sålunda anförts, får jag vördsamt hemställa,

att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville snarast möjligt låta utföra en undersökning angående inom landet befintliga karteller och truster, i syfte att kunskap må erhållas om deras antal, beskaffenhet och arbetsätt m. m.; samt

att Kungl. Maj:t med stöd af den erfarenhet, denna undersökning må lämna, ville låta uppgöra och för Riksdagen framlägga förslag till sådana åtgärder, hvarigenom möjlighet beredes att vinna kontinuerlig öfversikt af kartell- och trustväsendets utveckling och verksamhet i Sverige.

Stockholm den 25 januari 1911.

Erik Palmstierna.